

SZANISZLÓ JÓZSEF

A SZOCIÁLIS MUNKA INTÉZETI ELŐKÉSZÍTÉSE*)

I. Az a mélyreható szociális kérdés-feltárás, ami Komárom vármegyében 1940. július hó végével befejezést nyert, széles körű és igen alapos előkészítés után volt csak lehetséges. Ennek az előkészítésnek az adja meg a jelentőségét, hogy Komárom megyétől távol - Budapesten - íróasztal mellett történt, s ennek ellenére a gyakorlati életben tökéletesen bevált. Ilyenformán a jövőre nézve jogosan tekinthető úttörő eljárásnak. Az előkészítő munka kezdettől fogva egészen az utolsó mozzanatig - a Komárom megyei közjóléti szövetkezeti programnak a Belügyminisztériumban történt benyújtásáig - a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben (Kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest, IV. Pázmány P. tér 1.) folyt le s mintegy három és fél hónapig tartott. Nem valószínű, hogy az országban akárcsak hasonló jellegű eljárás is történt volna már előzőleg, s így méltán tarthat érdeklődésre számot az a mód, aminek segítségével az Intézet teljes betekintést tudott nyújtani egy vármegye szociális és gazdasági viszonyaiba, s az ottani szociális problémák feltárása után, e problémák birtokában a rendelkezésre álló anyagierők felhasználására vonatkozóan olyan megoldást tudott találni, ami a szociális feszültség enyhítésére a legjobban célravezetőnek látszik.

Ezek a munkálatok nagy vonásokban két részre oszthatók: az Intézetben történt előkészítésre és a hozzákapcsolódó tervkészítésre egyrészt, másrészt pedig az Intézetben lefolytatott szociális ténymegállapításnak a helyszínen történő felülvizsgálására, s ennek nyomán a szövetkezet működésének helyi megszervezésére s e működés megindítására. Az alábbiak során csupán az első részt, az Intézetben végzett előkészítést és tervezést ismertetjük megjegyezvén, hogy ez az előkészítés nem egyéb, mint egy szociális diagnózis felfektetés, ami mint szociális ténymegállapítás - különösen módszer tekintetében - minden bizonynyal egyedüli a maga nemében.

II. Az Intézet előkészítő és programadó munkáját az első mozzanattól egészen az utolsóig mindig az a tudat vezette, hogy egy meglehetősen tágkörű feladat megoldására - a Komárom megyei szociális feszültség enyhítésére - sokkal kevesebb anyagi erő áll rendelkezésre, mint amivel ilyen kérdést meg lehetne oldani. Éppen ezért ezeknek az anyagiaknak a felhasználása, felosztása, egyedekhez való eljuttatása rendkívüli céltudatos előkészítést igényel, ha azt kívánjuk, hogy a célnak megfelelően Komárom megye szociális feszültsége az odajuttatás következményeképpen tényleg enyhüljön. Ebben az esetben a megye mintegy

*) In: A szociális vármegye. A Komárom vármegyei Közjóléti és Gazdasági Szövetkezet működése. Bev.: Magyar Zoltán, Bp. 1941. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 33. 3.§ 24-41. old.

negyedmillió lakosából valójában azokon kell segíteni, akik arra a legjobban rászorultak amellet, hogy a támogatásra érdemesek is. Ki kellett tehát válogatni a legjobban rászorultakat és a támogatásra érdemeseket. Ennek a kiválogatásnak pedig az az alapfeltétele, hogy előtte a megye (ezt megelőzően a községek!) szociális problémái napvilágra kerüljenek, mert csak azoknak ismeretében lehet arról szó, hogy az egyedek támogatására életrevaló tervet lehessen kidolgozni. Először tehát meg kellett ismerni a községeket (rajtuk keresztül az egyes járásokat s így az egész megyét), hogy azután megismerhessük annak támogatásra szoruló egyedeit is. Így jutott el az Intézet az előkészítő munka első részéhez, azoknak az adatoknak az összegyűjtéséhez, amikből nem is annyira következett, mint inkább teljes biztossággal olvasni lehet az egyes községek szociális helyzetét, vagy amint az Intézet elnevezte: a község szociális diagnózisát.

Az adatgyűjtésnél arra törekedett az Intézet, hogy ezek az adatok a való életet, a való igazságot tartalmazzák, s egyéni elgondolásoktól teljesen mentesek legyenek. A felhasznált adatok éppen e törekvésnél fogva két nagy csoportra oszthatók: a pontos adatok és a becslésszerű adatok csoportjára. Mindkét adatcsoport a községek szociális problémáinak megismerésére szolgál. (Az egyedek megismerésének eszközéről a későbbiek során szólnunk.) Mondanunk is felesleges, hogy a szociális diagnózis kézzelfogható alapjának az Intézet kezdettől fogva a tárgyi adatokat tekintette, s becslésszerű adatokat csak ott és olyan mértékben használt fel, ahol azok éppen elkerülhetetlenek voltak. (Pl. hogy milyen eszközök állnak rendelkezésre az egyes községekben a bajok orvoslására.)

A tárgyi adatok csoportjába 1. különféle statisztikai közleménynek (ezek között a következők említendők meg: a) az 1938. évi felvidéki nép- és állatösszeírás, b) az 1930. évi népszámlálás és c) az 1935. évi mezőgazdasági és állatösszeírás), valamint 2. az Intézet kívánságára a M. Kir. Statisztikai Hivatal által az 1935.-i mezőgazdasági és az 1938.-i felvidéki felvételek ósanyagából készített ún. modusztáblák tartoznak. Először a statisztikai közlemények szerepét és használhatóságát vizsgáljuk.

1. Azok a száraznak mondható statisztikai adatok, amelyek minden statisztikai kiadványban fellelhetők, önmagukban az első pillanatban semmit sem mondanak, s főleg semmit sem mutatnak. Ha azonban ezeket a statisztikai adatokat felbontjuk, bizonyos logikai elgondolás szerint csoportosítjuk, s a csoportosítás nyomán arányszám szerint kimutatott eredményeket ábrázoljuk, még a laikus által is azonnal észrevehető összefüggések és más módon csak hosszadalmas számításokkal megfogható eredmények kerülnek napvilágra. A statisztikai adathalmaz a való életet jelenti, csak meg kell tanulni a használatát, s meg kell találni azt az ajtót, amelyen keresztül be lehet lépni ennek a való életnek a birodalmába. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet ebben a formában ragadta meg a statisztikai adatok szociális ténymegállapítás szempontjából való használhatóságát, s tette a

statisztikai adatok feldolgozásán alapuló ábrázolást a maga ténymegállapító módszerének alapjává. Mintegy 30 térkép készült az Intézetben Komárom megye szociális kérdéseinek feltárására, amelyek közül a felsorolás mellőzésével csak egy párnak példaképpen való elemzésére, értelmezésére s főleg jelentőségére fogunk az alábbiakban rámutatni.

P1. a mezőgazdasági szociális viszonyokat illetően jellemző az alábbi három térkép egymás mellé állítása: 1. a mezőgazdasági népsűrűséget, 2. a birtokmegoszlást s 3. az agrárproletárok számarányát feltüntető térképeké. Ezeket egymás mellett vizsgálva az alábbiakat szögezhetjük le, amely községben a nagybirtok dominál, ott a mezőgazdasági népsűrűség a legacsonyabb. Ez önmagában még nem feltűnő, mert a normálnál alacsonyabb mezőgazdasági népsűrűséget olyan helyeken is találunk, ahol nincs nagybirtok vagy jelentősége nem nagy. Feltűnő azonban az, hogy ahol nagybirtok van a maga alacsony népsűrűségével, ugyanezekben a községekben az agrárproletárok (mezőgazdasági nincstelének) számaránya igen magas, átlagban 60 %, helyenként 75 % fölött (Bajcs). Ez más szavakkal azt jelenti, hogy az ilyen terület kevés helyben letelepedett embert tart el, s ezek is a legrosszabb anyagi viszonyok közt élnek. Ez önmagában még nem jelent állásfoglalást, csak egy adottságra, egy tényleges helyzetre mutat, amit ábrázolás nélkül nehezebben lehet felismerni és még kevésbé bizonyítani. Mindenesetre arra az egy körülményre már ez az eredmény is felhívja a figyelmet, hogy ezeken a helyeken (a gesztesi járás egy része, vagy az ógyallai járásban Bajcs) a közjóléti szövetkezet sokkal inkább számolhat szociális problémákkal, mint azokban a községekben, ahol csupa önálló, jó anyagi viszonyok közt élő kisbirtokos egzisztencia lakik (Madar, Hetény, Martos, Kecskéd stb.). Az sem kétséges, hogy helyi kérdéseken túlmenően országos viszonylatban melyik állapot nevezhető egészségesnek.

Nézzünk egy másik példát. Nagyon jellemző a népesség korcsoportonkénti megoszlására utaló térkép is. Ez az álló népesség három főkorcsoportra osztásával készült. Ezek: a 15 éven aluliak, a 15-60 évesek és a 60 éven felüliek csoportja. A felosztás után pedig az egyenlő oldalú háromszögbeni felrakással azt vizsgáltuk, hogy az egyes községek a kor megoszlás szempontjából milyen jellegűek. Az egyes jellegcsoportokat területi színezéssel vittük fel a térképre.

Egészséges megoszlás esetén minden egyes főkorcsoportnak egy bizonyos arányszám körülnek kell lennie. Ez a 15 éven aluliaknál 27 %, a 15-60 éveseknél 63 %, a 60 éven felülieknél pedig 10 %. Ahol ezektől az arányszámoktól nagyfokú eltérés mutatkozik, ott az élet kisiklott a rendes vágányból, s a népesedés tényezőjében valami zavar mutatkozik. Pl. ahol a 15 éven aluliak számaránya nem hogy nem éri el a 27 %-ot, hanem 24 %-on is alul marad, ott kézzelfogható egyke uralkodik a községben. Pl. Hetény, Madar, Martos. /1/

Viszont ahol a 15 éven aluliak aránya nem áll meg a 27 %-nál, hanem még a 33 %-ot is meghaladja, ott egészséges szapo-

rodás van, s egy pillanatig sincs kétség aziránt, hogy elsősorban a községeknek kell segítő kézzel a hónuk alá nyúlni annál is inkább, mert a többi térkép tanúsága szerint is ezek a községek a legelesettebbek, s a nagy gyermekszám nincstelen, agrárproletár tömegek jelenlétére mutat.

Ha pedig a 60 éven felülieknek a számaránya tér el az átlagostól, pl. 10 % fölé emelkedik, akkor ez a körülmény a község elöregedésére, azt is mondhatni, lassú kihalására mutat.

Az első pillanatra ezek olvashatók ki a lakosság életkorára utaló térképről. Helyezzük most már e mellé a térkép mellé a 0+1 gyermekkel rendelkező férjes nők számarányát feltüntető térképet. Meg kell jegyeznünk, hogy azokban a községekben, ahol a férjes nők közül 30 %-nál több olyan van, aki csak egy gyermekkel rendelkezik, kétségkívül igen előrehaladott egykével állunk szemben. Azt már szinte felesleges is mondanunk, hogy ezek ugyanazok a községek, mint amelyekben a 15 éven aluliak aránya a 24 % alatt maradt, vagyis egyebek közt Hetény, Madar, Martos stb. És fordítva: minél kisebb a férjes nők közül a 0+1 gyermekkel rendelkezők arányszáma (10 %-on aluli), annál jobbak ott a szaporodási viszonyok. Ezek a községek természetesen újra megegyeznek az előbbi térképen nagy szaporodást (15 éven aluliak 33 % fölött!) felmutató - agrárproletár tömegeket képviselő - községekkel.

Hogy ez a kép teljes legyen, vegyünk egy harmadik térképet is, és pedig azt, amely azt mutatja, hogy egy lakóházra ugyancsak községenként számítva hány lélekszám esik. Minél több ugyanis valamely falusi jellegű községben az egy lakóházra esők száma, annál nagyobb ott a szaporulat, s minél kevesebb, annál gyengébb. Az a körülmény, hogy Hetényen, Madaron és Martoson csak 4 lélek jut egy házra, szemben az átlagot képviselő 6 lélekszámmal, szintén a gyengébb szaporulatot (és jobb anyagi viszonyokat), sőt mint már fentebb láttuk, egyenesen az egykét jelenti. Sietünk azonban megjegyezni, hogy az egy lakóházra eső lélekszám nemcsak nagy szaporulatra mutat, hanem igen sokszor nagyon elesett lakásviszonyokra, sőt egyenesen nagyfokú lakásínségnek, illetve a többlakásos lakóházaknak a jele különösen ott, ahol ezek a nagy családú egzisztenciák teljesen nincstelenek is. Pl. Bajcsón az agrárproletárok aránya 75 % fölött van, s ugyanakkor az egy lakóházra jutó lélekszám 16 (túlzsúfolt, 1 szoba, 1/4 konyhas cselédlakások!). Ezzel a megjegyzéssel itt inkább csak arra kívánunk rámutatni, hogy egy és ugyanazon térképről nem csak egy szociális tényező, hanem egész sorozat is leolvasható úgy, ha ezeket a térképeket egymás mellett vizsgáljuk.

A többi térképet itt nem részletezzük. Elegendő, ha csak azt megjegyezzük, hogy nincs olyan szociális tényező, amit, ha az statisztikailag megfogható, térképen ne ábrázoltunk volna. Ezek a térképek önmagukban is egészet jelentenek, a szociális kérdéshalmazra utalnak. Élesen mutatnak rá arra a tényre, hogy Komárom megye 158 községében ugyanazt a szociális tényezőt illetően hol, mely községekben vannak azonos kérdések. Méginkább

használhatók azonban akkor, ha ezeket a térképeket bizonyos kapcsolatok szerint egymás mellé helyezzük, mint ahogy azt a fentiek során két ilyen összefüggő csoporttal is tettük, s ilyenformán próbáljuk a szociális tényezők egymásrahatásából és összefüggéséből a szociális problémákat községenként megállapítani. Az az előnyük is megvan ezeknek a térképeknek, hogy rajtuk keresztül nemcsak olvasni, de látni is lehet a szociális problémákat, s igen sokszor olyan tényezőket is napvilágra hoznak, amelyek más módon nehezen lettek volna hozzáférhetőkké. Mintegy 30 ilyen térkép készült Komárom megyére vonatkozóan az Intézetben. Ezek a térképek átfogják és feltűntetik mindazokat a tényezőket, amik a szociális problémákat valamilyen formában befolyásolni tudják, vagy a szociális problémák lényegére és mélyére engednek, ha csak következtetés formájában is, bepillantást. A foglalkozást, vallási és nemzetiségi megoszlást, az életkort, lakás- és kereseti viszonyokat, szaporodást, műveltséget, mindenfajta állatállományt, iparosodást, nemek szerinti megoszlást, önállóságot, függőséget, kis- és nagybirtok arányát, népsűrűséget, mezőgazdasági népsűrűséget, kisbirtok átlagos nagyságot s a földhözköttetek arányát feltűntető térképek mellett megtaláljuk azt a térképet is, amely a cseh megszállás felvidéki céltudatos -saját fajtát erősítő- földbirtokpolitikát tünteti fel. (Lásd a csehek által kiosztott, önálló művelésre alkalmas, jól felszerelt 20-25 holdas telepes birtokokat, illetőleg ezeket egybefogó telepes községeket: Mudronovo, Srobárfalva stb.) A községi diagnózisok alappilléreként ezek a térképek szerepelnek. Rajtuk valamennyi szociális tényező feltalálható, amivel a közzőléti szövetkezetnek a maga munkájában számolnia kell.

E helyen kell megemlékeznünk azokról a térképekről is, amelyek a megye iparsűrűségét mutatják be ugyancsak községenkénti részletezéssel. E térképeken a kirajzolt községhatárokon belül annyi pont jelzi az iparsűrűséget kisiparoskategóriánként, amennyi kisiparos - foglalkozás szerint elkülönítve - az illető községben tényleg található. Annyi ilyen ún. ponttérképet készített az Intézet, ahányféle kisipar Komárom megyében ténylegesen található. Megtalálhatóak itt a borbélyok, lábbelikészítők, szabók, ácsok, asztalosok, bércséplők, kőművesek, vendéglősök, pékek, hentések, bognárok csakúgy, mint akár a kádárok, kocsifényezők és mázolók, vagy a takácsok és műkertészek is. E térképeken az első pillanatra látható, hogy mely községek milyen kisiparban mutatnak túlzásfolttságot, és ismét melyek azok a községek, amelyekben a lakossághoz mérten iparoshiány mutatkozik. Természetesen fűződik tovább a gondolat, hogy miután mind a megye, mind pedig az egyes községek lélekszáma rendelkezésre áll, könnyen ki lehet számítani, hogy egy község a kisipart illetően milyen teherbíróképeséggel rendelkezik, s ahol hiányok mutatkoznak, ott ezeket meg lehet szüntetni, akár a túlzásfolttságot mutató községekből való áttelepítéssel is./2/

Mintegy 40 ilyen ponttérkép készült, és így térképeink száma az előbbi csoporttal együtt mintegy 70-re tehető. Ezek a térképek valamennyien azt tüntetik fel, hogy egy-egy községben milyenek a szociális viszonyok.

2. A közjóléti szövetkezetet azonban nemcsak a szociális, hanem a gazdasági viszonyok is érdeklik. Az utóbbiakból, a gazdasági élet folyásából ugyanis könnyen lehet következtetni az előbbiekre. Erre gondolt az Intézet, amikor a maga előkészítő munkájában beállította a modusztáblákat, amik a gazdasági élet milyenségére hivatottak rámutatni.

A modusztáblák is, akárcsak a térképek, szintén statisztikai felvételeken alapulnak, s lényegében ezeknek a statisztikai felvételeknek a legrészletesebb csoportképzései. Az adatok ebben a formájukban nincsenek közzétéve. Elkészítésük kizárólag a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak áll módjában, s Komárom megye községeire vonatkozóan is ez bocsátotta a Közigazgatástudományi Intézet rendelkezésére. Tárgyi szempontból nézve ezek a modusztáblák engednek legmélyebb bepillantást egy község életébe. Míg ugyanis az általános statisztikai adatok (így bizonyos mértékben a térképek is!) egy községre vonatkozóan csak általánosságot jelölnek, és így csak általánosságban, más községekhez viszonyítva lehet belőlük következtetni, ami más szavakkal annyit jelent, hogy mindig csak összességet adnak, addig a modusztáblák a legmélyebb részletekig, az egyes kisgazdaságok különböző nagyságcsoportjaiig mennek le, s külön mutatják meg, hogy azok anyagi szempontból mennyire életképesek. Ezek a modusztáblák nem azt tüntetik fel, hogy mekkorák az egyes birtokok, hanem azt, hogy mekkorák az egyes gazdaságok. A két fogalom közt különbség van. A birtok-nagyság önmagában nem mond semmit, s főleg nem ér semmit, ha az pl. nincs felszereléssel ellátva. A gazdasági élet alapjait nem az egyes birtokok, hanem az egyes gazdaságok alkotják, amelyeknek a nevéből is kitűnik, hogy ott élet, és pedig gazdasági élet folyik. Egyebek mellett el van látva az illető gazdaság felszereléssel. Lehet pl. hogy egy gazdaságban a tulajdonosnak csak 10 hold földje van mint tulajdon birtok, azonban ha 15 holdat még bérel hozzá, akkor már 25 holdon fog gazdálkodni, azt látja el instrukcióval, s így a mi szempontunkból ebben az esetben ez a 25 hold fog gazdasági egységként szerepelni, nem a 10 hold, és azt vizsgáljuk, hogy ez a 25 hold mennyire van felszereléssel (állattal) ellátva.

A modusztáblák nemcsak azt tüntetik fel, hogy hány 2-3, vagy 5-6 holdas gazdaság van a községben, hanem azt is, hogy ezekre az említett gazdaságokra milyen fajta és hány állat esik gazdaságonként. Míg tehát egyfelől tudom, hogy 2 holdtól kezdődően egészen 100 holdig hány ugyanazon nagyságú gazdaság van a községben (pl. 15 db 2-3 holdas gazdaság, 10 db 5-10 holdas, 12 db 7-8 holdas, 19 db 10-12 holdas stb.), másfelől ugyanakkor tudom azt is, hogy ezek az egyes csoportok hány lóval és tehénnel rendelkeznek. Egy példa élesen rávilágít a kérdés lényegére. Ha egy húszholdas gazdaság csak 1 tehénnel és 1 lóval rendelkezik, semmi esetre sem mondható életképesnek. Ezzel az állatmennyiséggel nem lehet biztosítani a föld jó megművelését, termőerejének fenntartását, s a gazdálkodó nem hogy munkást tudna tartani, hanem maga is alig tengődik, s egy-két rossz esztendő elegendő ahhoz, hogy teljesen tönkre is menjen. Ha azonban ez a gazdaság 2 tehénnel és 2 lóval van ellátva, akkor

már életképesebbnek tekinthető. Ebben az esetben a föld megfelelő művelése, a termőerő kihasználása biztosítottnak látszik. Kiegészítő munkaerő felvétele is valószínű. Legjobb azonban a fenti gazdaság ellátottsága akkor, ha állatállománya 4 vagy több tehénből és 4 vagy több lóból áll. Ez jelenti a legéleterősebb kisgazdaságot, a legjobb kihasználási lehetőséget, feltétlen munkásfelvevő készséget s azt az anyagi erőforrást, aminek birtokában ez a kisgazdaság gyarapodni képes. A modusztábla minden egyes község egzisztenciális gyarapodásába ilyen mélyreható bepillantást enged.

Mint már a fentiek során egyszer említettük, a térképek a szociális viszonyokba, a modusztáblák pedig a gazdasági életbe engednek betekintést. Az utóbbiból természetesen az előbbire lehet élesen következtetni. Ennek a két adatcsoportnak a segítségével íróasztal mellett is lehetséges az egyes községek szociális feszültségének a megállapítása anélkül, hogy valaha látta volna is az ember ezeket a községeket. Ennek a lehetőségnek pedig nem kisfokú a jelentősége. A szociális munkánál nem lehet eléggé hangsúlyozni annak a fontosságát, hogy nagy különbség van az egyes községekről alkotott szociális helyzetkép között, ha azt a helyzetképet objektív adatok alapján festjük meg, vagy pedig, ha nincs egyéb támpontom, mint amit a községi előljáróság a saját faluját illetően szubjektív érzéseire alapozva bocsát rendelkezésre.

Ugyanis bármennyire feltételezhető is, hogy a községi jegyző (mert minden hasonló ügyben többé-kevésbé ez képviseli a községet!) a színtiszta valóságot próbálja községéről feltárni, mégis, ha szíven viseli községe érdekeit, és ha tudja, hogy - miként a jelen esetben is - anyagiakról van szó, amihez a község küzdelem nélkül vajmi kevésszer jut, akaratlanul nagyobbnak tüntetheti fel a vezetése alatt álló közösség szociális problémáit, mint amilyenek azok a valóságban. S ha annak, aki ezeknek a javaknak odaítélésében dönteni fog, nem áll egyéb eszköz a rendelkezésére, amelynek birtokában objektívebben tudna a problémák súlya fölött ítélni, mint ezek a községi felterjesztések, könnyen járhat el a méltányosságnak meg nem felelően, mert olyanokat segít, akik e tekintetben csak másodsorban jöhetnek számításba. Az odaítélés ebben az esetben tisztán csak attól függne, hogy az egyes községi jegyzők milyen előadó és rábeszélő képességgel rendelkeznek. A sokat emlegetett szociális feszültség pedig maradna, mint volt annak előtte. /3/

Az Intézet szociális ténymegállapításának objektivitását az említett szempontokon túlmenően még más - szintén gyakorlati - szempontok is megkövetelik. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet éppen tudományos mivoltánál - jellegénél - fogva nem végezhet mást, mint tudományos megállapítást. A tudomány pedig maga is objektivitásra kötelez, mert céljai és eszközei maguk objektívek kell, hogy legyenek. A tudományos igazság követelményeinek csak ez a vizsgálati szempont felel meg. Az egyetemesség, egységesség gondolata is szerepet játszott az előkészítő munka módszerének kiválasztásában. Ti. ha ez a módszer a gyakorlati életben beválik, akkor más megyékben és egyéb terü-

leteken is alkalmazni lehet, ami újra olyan módszert követel, ami mindenki számára egyformán hozzáférhető. Összefoglalva tehát a függetlenség (így az igazságosság!), a tudomány és az általánosíthatóság eszméjének kívánt az Intézet eleget tenni, mikor szociális ténymegállapításában kizárólag objektív adatokra támaszkodott, s így az ezerféle szubjektív befolyásoktól függetleníteni tudta magát a legteljesebb mértékben.

III. Amennyire ki lehet azonban a községi jegyzőt, helyesebben a községi előljáróságot zárni a szociális problémák előzetes megállapításából, annyira nem lehet kizárni annak a lerögzítéséből, hogy milyen eszközökkel is lehet községenként a szociális bajokat gyógyítani. Mert nemcsak a szociális nehézségek különböznek községenként, hanem mások az orvoslásra felhasználható lehetőségek is. Pl. azt igen könnyű megállapítani a fentiek során részletesen ismertetett eljárással, hogy Keszegfalván nagyon sok a jövedelemkiegészítésre szoruló kisegyzistencia. (Ezt mutatja a rengeteg törpebirtok, amely akkor is nehezen eltartóképes, ha esetleg állattal megfelelően ellátott. Állathiány esetében azonban feltétlenül jövedelemkiegészítést kíván.) Az objektív eszközök tisztán mutatnak rá erre a tényleges helyzetre. Egészen más problémát vet azonban felszínre az a kérdés, hogy mivel is fogjunk hozzá a mutatkozó jövedelemkiegészítési szükségletek kielégítéséhez? Milyen eszközök állnak ebből a célból a rendelkezésre? Ha állatakcióval kívánok segíteni, akkor tudnom kell, hogy milyen állattartási lehetőségek vannak a községben, s milyen állatot kívánna főleg a lakosság? Ha háziiparral akarok operálni, akkor pedig ismernem kell a háziipari lehetőségeket, egyebek mellett tehát azt, hogy milyen háziiparhoz van helyben vagy aközselben nyersanyag, s nem utolsósorban azt is, hogy melyikhez van kedve a lakosságnak. Ezer és ezer ilyen kérdés vár eldöntésre, amikhez az úgynevezett objektív adatokból nem lehet hozzáférni. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása már egész közeli helyi ismeretet igényel, s leszögezhetjük minden további nélkül, hogy erre a célra már szubjektív adatok is felhasználhatók. Az Intézet csak itt és ebből a célból dolgozott ilyen szubjektív adatokkal. Ezek az adatok a szociális ténymegállapítás objektivitását azonban egy cseppet sem érintik. Végeredményben ugyanis a lényeg nem ezeken nyugszik.

A szubjektívnek nevezhető adatokat: 1. a vezetőjegyzők (körjegyző) jelentései, 2. a járási szociális előadó előterjesztései és 3. a megyei vezető-szociális nővér összefoglaló jelentései alkotják. Az utóbbi két csoport áttekintést nyújt egy-egy járás, illetőleg a megye szociális helyzetéről. Itt egyrészt megtaláljuk a problémákat is, amelyeket felületesen s főleg a község vezetőinek bemondása alapján meg lehet állapítani, másrészt már megtaláljuk nagy vonásokban a gyógyítási lehetőségeket is. Minket főleg ezek az utóbbiak érdekelnek, mert bennük bizonyos mértékben már a lakosság óhaja is megnyilvánul. Vannak aztán olyan adatok is, amelyek másutt szintén nem találhatóak fel. Pl. hogy helyenként a gyermekeket is pálinkával itatják, s a községben igen nagy az égetett pálinka- vagy rumfogyasztás. (Martos!) Részletesebben itt inkább a jegyzők je-

lentéseivel kell foglalkoznunk. Ezek a jelentések nem valami összefoglaló áttekintést nyújtanak a községről, s főleg nem önmaguktól készültek. A vármegye az Intézet előterjesztésére kérdőíveket küldött ki az egyes községekhez, s a jegyző azokat töltötte ki. Ezek a kérdőívek, mint az már a fentiekből is sejthető, nem aziránt érdeklődnek, hogy milyen szociális problémák vannak a községben, hanem azok iránt a községi lehetőségek iránt, amelyek az esetleg felmerülő problémák orvoslására alkalmasnak látszanak. Kb. 30 kérdés szerepel ezeken a kérdőíveken, s jóformán egy sincs közöttük, amiből csak következtetni is lehetne a szociális viszonyokra. Mint fentebb mondtuk, éppen a ténymegállapítás függetlenítése miatt terveződtek így ezek a kérdőlapok. S feltételezhető, hogy ezek a felterjesztések megfelelnek a valóságnak, mert határozott kérdésekre nehéz mást mondani, mint az igazságot. (Pl. van egy kérdés, ami aziránt érdeklődik, hogy milyen háziiparhoz van kedve a lakosságnak. Viszont a következő kérdés már azt tudakolja, hogy milyen háziiparhoz van nyersanyag. A kettő szorosan összefügg egymással. Hiába kíván pl. a lakosság kosárfonással foglalkozni vagy éppen stukaturnádfonással, ha ehhez a kétféle háziiparhoz szükséges nyersanyag 50 km-es körzetben sem található.) Jellemző azonban és érdemes szótvetni, hogy a kérdőívek kitöltésének módjából már látható volt, hogy annak kitöltője mennyire viseli szíven a faluja sorsát. Azonnal észre lehetett venni, hogy melyik a tiszta igazság, és melyiket vetették csak úgy kapásból oda. Ez egyúttal már arra is következtetni enged, hogy milyen lett volna az a kép, amit a szociális helyzetről is hasonló módon festettek volna. Már magában véve ez a körülmény is indokolná a teljes objektivitást s a községi előljáróságoktól való teljes függetlenítést.

IV. Amikor így mind a tárgyi, mind pedig a szubjektív adatok községi részletességgel rendelkezésre álltak, következett a községi diagnózislapok felfektetése. Ez nem egyéb, mint az adatoknak a kiértékelése s nagyban-egészében három részből áll: 1. a tényleges helyzet feltüntetéséből, 2. az ebből levont szociális ténymegállapításból és 3. a felmerült probléma megoldására vonatkozó javaslattételből. Ha nincs szociális probléma a községben, legalábbis olyan, ami intézményes megoldásra várna, akkor a diagnózislapon a harmadik rész hiányzik. /4/

Az első rész a diagnózislapon a tényleges helyzetet mutatja be. Az itt látható első szám a község összlakosságát tünteti fel. Ebből a község nagysága világlik ki. Az utána következő szám azt mutatja, hogy a község összlakossága közül mennyi a kereső. Jellemző szám, mert belőle a község életképességére lehet következtetni. Normális (kiegyensúlyozott) viszonyok közt ui. a keresők és eltartottak egy állandó és átlagos arányt képviselnek. Ugyanitt látjuk a kereső férfiak és nők arányát is. Szintén jellemző. A nőhiány a keményebb, ridegebb életforma, a nőtöbblet a polgáriasultabb életforma együttjárója. Ezután következnek a modusztábla adatai. Ezek azt tüntetik fel, hogy milyen gazdasági kategóriától felfelé, illetőleg lefelé vannak az egyes gazdaságok ugyanazon állatállománnyal ellátva. Pl. a 20 holdon felüli gazdaságok a községben átlagban - tehát gazda-

ságonként! - 2 lóval és 2 tehénnel rendelkeznek, a 20 holdon aluli gazdaságok viszont átlagban csak 1 tehénnel és fél lóval. A modusztábla adatai után következő szám a községben található agrárproletár keresőket és cselédeket ünteti fel. (Nincstelenek!) Ez is sokat mond a község szociális helyzete szempontjából, mert pl. ha az összkeresők 50 vagy ennél nagyobb %-a nincstelen, akkor ott feltétlenül súlyos szociális problémákkal kell számolni. Ez a szám rendszerint nagy szegénységnek az előhírnöke. Fel van végül még tüntetve a nagyállat nélküli törpebirtokok és a közép-, valamint nagybirtokoknak a száma, sőt az utóbbiaknál a holdak mennyisége is. (Pl. van 2 nagybirtok 7000 hold nagyságban.) Ez az utóbbi adat sok egyéb mellett útmutatásul szolgálhat abban a kérdésben, hogy az esetleges nagyszámú agrárproletárságnak van-e helyben kereseti lehetősége, munkaalkalma.

A diagnózislap második része a fenti adatok kiértékelését tartalmazza. A kiértékelésnél azonban már felhasználjuk a vonatkozó térképeket is. Mint mondtuk, ez a rész az úgynevezett problémamegállapítás. A probléma a fenti adatoknak, valamint a szociális térképeknek egymás mellé helyezéséből szinte magától adódik. Pl. ha egy községben a 20 holdon felüli gazdaságok csupán 1 lóval és 1 tehénnel rendelkeznek, a 20 holdon aluliak pedig csak fél lóval és fél tehénnel, ott gyenge az állattal való ellátottság, hiányzik ennek következtében a föld jó megművelése és termőerejének kihasználása, a kisebb gazdaságok csak tengődnek, s egy-két rossz esztendő elegendő ahhoz, hogy teljesen tönkre is menjenek. Munkásfelvételről e gazdaságoknál szó sem lehet. Ha ehhez a helyzethez még az is hozzájárul, hogy ugyanebben a községben a keresők közül 45-50 % az agrárproletár, s esetleg még nagybirtok vagy középbirtok sincs a községben, ami ezt a réteget foglalkoztatni tudná, úgy előttünk áll a legnehezebb probléma: nevezetesen a munkanélküliség kérdése. Ha pedig van ugyan közép- vagy nagybirtok, akkor megél, helyesebben eltengődik ez a réteg, de a mindennapi kenyér mellett még küzd a szegénység és nyomorúság mindenféle tényezőjével is. (Ruházkodás, lakás, egészségügyi problémák stb.) Súlyosbítja még a helyzetet az a körülmény, hogy ugyanebben a községben a korcsoportokat ábrázoló térkép nagy szaporaságot (15 éven aluliak 35 % fölött!), míg a laksűrűséget feltüntető térkép túlszűfolttságot jelez (egy lakóháza 10 fő esik!). A nyomortanyák helyképletei állnak így előttünk. A fentiek nyomán a diagnózislap második része a következőket tartalmazná: A kisbirtokos réteg állattal (felszereléssel!) való ellátottsága gyenge, gazdasági élete tehát elmaradott, alacsony nívón mozog. A 15 holdon aluli gazdaságok nem életképesek. Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy a községben nincs megfelelő munkaalkalom az agrárproletár réteg számára (gyár, mezőgazdasági nagyüzem). Ez tehát kénytelen más községekbe járni munkaalkalmak után. (Kérdés: hol talál?!) A nagy szaporulat és túlszűfolttság nagyfokú lakásínséget mutat. Röviden: a község szegénysége a nyomorúság határán mozog.

Ezután következik a diagnózislap harmadik része: a megoldás feltüntetése. A már ismertetett szubjektív adatok birto-

kában itt a következő javaslatot lehetne tenni: Nagyfokú házépítés. A kisbirtokosságnak állattal való erősítése (tehén). A munkásréteg számára munkaalkalom teremtése. (Esetleg munkás-truppok szervezése formájában.) S ugyancsak ennek a rétegnek az erősítése háziipar beállításával s kisállat (sertés) juttatásával. (Háziipari lehetőségek - nyersanyag és hozzá való kedv - természetesen feltételezve!) Mindjárt megjegyezzük, hogy nem minden községben ennyire rosszak a szociális viszonyok. Vannak helyek, ahol egyáltalán nincs szociális probléma. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az ilyen községben nincs egy-két szegény család, amelyik esetleg ne szorulna támogatásra, hanem az összességet véve figyelembe tűnik ki a község jómódjával. Végeredményben vannak nagyon szegény, jobb viszonyok közt élő és aránylag jómódú községek. Az utóbbiak szociális helyzetét a diagnózislapok úgy tüntetik fel, hogy a községben intézményes megoldásra váró szociális probléma nincs.

A felmerülő és kézzelfogható problémák is bizonyos csoportokra oszthatók. Nagyjából ezek a csoportok a következők: 1. nincs munkaalkalom. (Lásd a fenti példát.) 2. Gyenge az állattal való ellátottság. (Ez feltétlenül rossz gazdálkodást s így rossz anyagi viszonyokat is jelent.) 3. Aránytalanul sok a felszerelés nélküli törpbirtok (amit vagy állattal kell ellátni, hogy eltartóképes legyen, vagy a szükséges jövedelemkiegészítést kell hozzá valamilyen formában - háziipar, selyemhernyótenyésztés, méhészet - megteremteni). 4. Nagy a lakásínség. (Túlzsúfoltság - nagy szaporulat.) 5. Esetleg kisállat-hiányok. (Sertés pl.) Természetesen ezen felül még számos probléma akad, ezeknek a megoldása azonban nem tartozik a közzölési szövetkezetek hatáskörébe. Pl. nincs ivóvíz a községben vagy rosszak az utak. Sok helyen földbirtok-politikai vonatkozású problémákat találunk. (Kisbérleti igények.) A lényeg azonban majdnem mindent a fenti csoportok körül kristályosodik ki. Természetesen a problémáktól és a helybeli adottságoktól függően a megoldási lehetőségek is e csoportokhoz igazodnak. Sajnos, a megoldási lehetőségek közt nem nagyon lehet válogatni. Viszont nem is annyira a megoldási lehetőségekben - tehát az eszközökben! -, hanem a finanszírozásukhoz szükséges anyagiakban van a hiány.

Mikor minden egyes községről a fentiekhez hasonlóan felfektettük a diagnózislapot, tulajdonképpen már az egyes járá-sok, illetőleg ezeken keresztül az egész megye szociális problémái állnak előttünk. Csak le kell olvasnunk a diagnózislap-ról, hogy hol kell házakat építeni (hol van lakásínség), hol kell tehenet, sertést vagy másvalami állatot juttatni, hol szor-ul a háziipar támogatásra, hogy életképes valami legyen belőle stb. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy melyek azok a községek, ahol nincs intézményes megoldásra váró szociális probléma. Te-hát látjuk egyfelől a megyében mutatkozó igényeket vagy szükségleteket, másfelől e szükségletek kielégítésére felhasználha-tó és felhasználandó eszközöket. Így tulajdonképpen már tisztában vagyunk mindennel, ami érdekel bennünket az általános terv elkészítéséhez, mert az eszközök előteremtéséhez - megvásárlásához! - szükséges anyagiak mennyiségéről már eleve tudo-mással bírtunk.

Mondottuk bevezetésünkben, hogy egy-egy megyében igen sok a megoldásra váró szociális probléma, viszont aránylag csekély az anyagi erőforrás, ami a problémák rendezésére rendelkezésünkre áll. (Mondhatni: minél szegényebb egy megye, annál kevesebb pénze van a szociális feszültség enyhítésére, mert hiszen ez a pénzösszeg az adóalappal van szoros összefüggésben.) Ha tehát azt akarjuk, hogy munkánk nyomán a szociális feszültség tényleg enyhüljön, vagyis hogy az alacsonyabb - elesettebb - népréteg tényleg emelkedjék, jól kell az anyagi eszközöket elosztani, helyesebben az elosztást úgy megszervezni, hogy az elosztott és kiadott részek pontosan oda kerüljenek, ahol azokra éppen a legnagyobb szükség van. Az egyes községek szociális problémáinak a kimutatásával az első lépést tettük meg ehhez a felosztáshoz. Ugyanis a diagnózislapokon mutatkozó szociális bajok mivolta és súlya szerint könnyű a községek közt bizonyos sorrendet felállítani. Ez a sorrend fogja azután megszabni, hogy mely községekben milyen eszközök igénybevételével fogunk segíteni legalább is az első esztendőben. Legkevesebb gonddal azok a községek járnak, ahol az előzetes ténymegállapítás szerint nincs szociális probléma. A legsúlyosabb helyzetben a nincstelen réteggel nagy százalékban (50 %-on felül!) rendelkező, nagy szaporulatot és lakásokban túlszűfolttságot feltüntető községek vannak. Ha mármost a segítség módozatait is sorrendbe állítjuk a segítés súlya és komolysága szerint, nyilvánvaló, hogy ezeken a községeken a legkomolyabb segítséget jelentő eszközzel kell segítenünk. Ez pedig az eddigiek szerint az építkezés. Egy családnak saját tulajdonhoz való juttatása a legkomolyabb eszköz a szövetkezetek kezében. A problémák tekintetében a következő községi súlycsoportot a jövedelemkiegészítésre szoruló kisegyzisztenciák nagy száma jelenti. Ezeken segítő a jövedelemkiegészítés eszközeihez kell fordulni. Miután ezek csaknem valamennyien felszereléssel nem rendelkező törpebirtokosok, lehetőleg állatot kell nekik juttatni, hogy földjüket egyrészt jobban meg tudják művelni, másrészt esetleg állatok birtokában a törpebirtokhoz már inkább tudnak néhány holdat bérelni, aminek következtében egy eltartóképes kis gazdaság jön létre. Vagy lehet számukra jövedelemkiegészítést háziiparral is teremteni. Ha azonban számba vesszük azokat a községeket, ahol építkezéssel kellene segíteni, azonnal látjuk, hogy annyi pénzzel, amennyi ilyen építkezés lebonyolításához szükséges, nem rendelkezik a szövetkezet még akkor sem, ha minden pénzt az építésre fordítaná. Viszont ezeken a helyeken feltétlenül és azonnal kell segíteni. Nem marad más hátra, mint ideiglenesen olyan eszközhöz nyúlni, ami éppen rendelkezésre áll, tehát állatakción (tehén, ló, sertés, esetleg kecske) vagy pedig háziipar. Azt nem állítjuk, hogy ezzel megoldjuk azoknak a községeknek a problémáit, ahol éppen építkezni kell, de azt mindenestre elérjük, hogy ezzel az eljárással enyhül a szociális feszültség (és végeredményben a szövetkezet ezt a célt szolgálja a belügyi kormányzat elgondolása szerint!), s a lakosság nyugodtabban tud a következő évig várni, amíg építkezés terén is rákerül a sor. Tehát - az intézményesen megoldandó szociális problémákkal nem bíró községek kivételével - mindenütt segít a szövetkezet vagy építkezéssel, vagy állat- és egyéb akcióval. (Háziipar.) A következő évben fordul a helyzet. Ahol eddig

építkezés volt, ott állatakció és háziipar következik (feltéve természetesen, hogy az utóbbihoz van lehetőség!), ahol pedig ezek az utóbbi akciók voltak beállítva, ott építkezni fog a szövetkezet. Hosszabb időre szóló program - esetleg ötéves terv keretében - esetén évről évre addig forogatódnak az egyes akciók, míg minden egyes községben a megoldás felé viszik a szociális problémákat. Azt is szem előtt kell tartani, hogy egy községben legalább 5-10 házat kell építeni, ha azt akarjuk, hogy az építkezés következtében tényleg emelkedjék a község szociális jóléte. (Így az adminisztráció is könnyebb, s kevesebbe kerül maga az építkezés is!) Természetes tehát, hogy egyszerre nem építhet annyi házat a szövetkezet, amennyi ennek a szempontnak a figyelembevételével valamennyi községet ki tudna elégíteni. Viszont segíteni azért ott is kell, ahol éppen építeni anyagi hiányok miatt nem tudok, de még azért annyi anyaggal rendelkezem, hogy kisebb jelentőségű akciók lebonyolításával egyrészt tényleg enyhítem a szociális feszültséget, másrészt pedig elérem azt, hogy a községek ebben az esetben türelmesek lesznek, és nem gondolnak azonnal illetéktelen érvényesülésére. Úgy hisszük, hogy ez a legtágabb és egyetlen célravezető program, aminek beállításával a célnak megfelelően a legnagyobb eredménnyel lehet a szövetkezet vagyonát felhasználni. Tudjuk, hogy mindent nem, de a legtöbbet mégis így lehet megoldani azal a pénzzel, amit a belügyi kormányzat az egyes vármegyei közjóléti szövetkezetekre rábízott.

Nem tartozik ugyan szorosan e tanulmány keretébe, de már itt érdemes rámutatni az alábbiakra. Az eddig említett megoldási módok (házépítés, állatakció a legkülönfélébb fajtákban s különösen a háziipar), ha alkalmasak is a szociális feszültség enyhítésére, de nem alkalmasak arra, hogy egy megye szociális életében mélyreható változást idézzenek elő. Már az első pillanatban látható, hogy minden baj orvoslására kevés ez a három lehetőség. Több eszközre, más lehetőségekre beállítására is szükség van tehát. A Közigazgatástudományi Intézet erre a szempontokra kezdettől fogva tekintettel volt, így a maga programjába több eszközt is beiktatott, mint amilyenekről ez ideig a fentiek során szó volt. Ezek között első helyen említendő a szövetkezet talajjavítási akciója. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy a szövetkezet szakintézményekkel összefogva kísérleteket végez annak megállapítására, hogy az egyes talajokon milyen módon lehet a legtöbbet termelni megfelelő talajjavítások, okszerűbb trágyázások, fajtamegválasztás stb. segítségével. Elsősorban tehát a növénytermesztés mai rendszerében az eredmény fokozása, másodsorban azonban ezenkívül a növénytermesztési rendszer megreformálása e kísérleti munkálatok feladata. Nincs ui. aziránt kétség, hogy egy katasztrális holdnak mikor nagyobb a hozadéka, ha burgonyát termelnek benne vagy lucernamagot, föltéve, hogy az utóbbi egyáltalán termelhető a szóbanforgó talajban. Komárom megyének minden egyes részét vizsgálat alá véteti a szövetkezet, s a vizsgálat eredményének megfelelő termelési módra kívánja a gazdákat rávezetni. A kísérletek már javában folynak, vállalkozó gazda is akad szép számmal. A kísérlet költségeit a szövetkezet előlegezi, s annak megtérítését csak akkor kéri a gazdától, ha az maga is meggyő-

zódott arról, hogy az új termelési mód következtében a hozadék tényleg nagyobb, mint volt annak előtte. Ezt megállapítani elsősorban ő hivatott, aki gyakorlatból legjobban ismeri földje hozadékképességét. Lehet, hogy egyesek szerint ez a kísérlet nem alkalmas a szociális feszültség enyhítésére. Erre vonatkozólag azonban azt kell megjegyezni, hogy a szociális feszültség enyhülése elsősorban a gazdasági élet, a termelés megerősödésétől függ. Ha egy megye területén többet és jobbat fognak termelni, mint termeltek annak előtte, akkor ott több lesz a munkaalkalom, jobban tudnak a munkaadók fizetni, könnyebb lesz tehát a szegény ember megélhetési lehetősége, ami közvetlenül lesz kihatással a szociális feszültség enyhítésére.

Egy másik akció, amellyel a szövetkezet kísérletezik, az úgynevezett mezőgazdasági gépakció. Ez tulajdonképpen szorosan kapcsolódik az előbbi akcióhoz. Itt ismét többtermelési lehetőségéről, a kellő felszereléssel nem rendelkező törpebirtokos réteg talpraállításáról van szó. Ez a réteg állathiany miatt - mert ezt nem is tudja mindenütt eltartani - nem tudja úgy művelni kicsi darab földjét, hogy abból meg tudna élni. Az Intézet terminológiája szerint: jövedelemkiegészítésre szorul. (Ezt rendszerint munkavállalásból szerzi meg.) A közzőléti szövetkezetnek mindenesetre segítenie kell ezen a rétegen is. Állattal nem lehet mindenütt megoldani a kérdést a fent jelzett okon túlmenőleg már csak azért sem, mert olyan anyagi forrás nem áll a szövetkezet rendelkezésére, hogy ezt az állathianyát pótolni tudná. Sokkal egyszerűbb, ha ezt a réteget községenként vagy körjegyzőségenként ellátja megfelelő mezőgazdasági gépekkel, úgynevezett gépszövetkezetbe tömörítvén őket. A gépek használatáért befolyó minimális díja gépek amortizálására szolgál. A föld jobb kihasználása, a többtermelés majd azután lehetővé teszi, hogy ezek az kisegyzisztenciák maguk is be tudják szerezni a szükséges állatot vagy gépet, s így önálló gazdasági egyedekké tudjanak válni. Az ilyen gépszövetkezet alkalmas arra is, hogy a nép széles rétegeiben népszerűsítse a szövetkezeti gondolatot, aminek éppen nemzeti szempontból igen nagy jövőt és jelentőséget kell tulajdonítani. (Mindenféle érdekképviselő van. Parasztérdekképviselőt nincs! A mezőgazdasági kamarák messze állanak ettől a fogalomtól!)

Tervbe van véve bérlőszövetkezetek alapítása is ott, ahol erre lehetőség kínálkozik. (A felvidéki telepes és zsidó birtokokon.) A földbirtokpolitikai elgondolások - reformok - keresztülvitelének egyik legnagyobb akadálya az, hogy az állam nem rendelkezik kellő anyagi erővel az új egzisztenciák megfelelő felszereléssel való ellátására. Pedig felszerelés nélkül hiába ad földet. Ha a juttatott azt annak hiányában megművelni nem tudja, belőle sohasem lesz önálló kisbirtokos egzisztencia. A komáromi közzőléti szövetkezet egy vagy két mintaföldbérlő szövetkezetet kíván alapítani, ezeket ellátja mezőgazdasági gépekkel, irányítja azok gazdálkodását s gondoskodik termelvényeik értékesítéséről. S mint azt az előzetes értesülések máris bizonyítják, a vállalkozói kedv Csallóköz területén nem hiányzik ilyen bérlőszövetkezet létrehozásához.

A tél folyamán úgynevezett kupecképző tanfolyamokat is tart a szövetkezet. Ez a tanfolyam a mezőgazdasági nyersterménykereskedelem alapjára: a házaló kereskedésre fogja az arra vállalkozó, értelmes keresztény gazdalegényeket kitanítani. (Tojás, toll, nyersbőr stb.) A szövetkezet esetleg ad nekik forgótőkét, kereskedelmi összeköttetésekhez segíti őket, s ezáltal elősegíti azt, hogy Komárom megye effajta kereskedelme is keresztény magyar fiatalok kezébe kerüljön.

Körülbelül ez a négy akció az, ami kibővíti a Komárom megyei közjóléti szövetkezet munkaprogramját, és amivel így ez a program egyéb közjóléti szövetkezet programjától el fog térni. Valószínű, hogy ezeken felül még egyéb akciókra is sor kerül, ami a gyakorlati életben az ismert cél elérése érdekében megfelelőnek látszik. Végeredményben a közjóléti szövetkezetek bizonyos fokú kultúr-missziót kell, hogy teljesítsenek. Segíteni kell minden rászoruló érdekes egyénen, mivel ezek sokan vannak, a rendelkezésre álló anyagi erők pedig nem futnak mindenre: segíteni kell minden eszközzel: organizálással, tanáccsal, neveléssel, a néppel való foglalkozással (téli előadások), mert mindezek az eszközök alkalmasnak látszanak a szociális feszültség enyhítésére.

V. Az eddigiek során arról volt szó, hogy miként történik egy vármegye szociális problémáinak objektív módon való feltárása, és hogy miként lehet ezen az alapon programot adni, talpraállítási tervet kidolgozni egy ilyen területre rátelepedett szociális feszültség enyhítésére. Ez a mód tehát megismerteti a nagyegységek (megye-járás-község!) szociális problémáit. A segíteni akarás azonban nem ezeknek szól közvetlenül, hanem az ezeket kitöltő kisegységeknek: magyarul az embereknek, helyesebben az embereket ezekben a kisegységekbe összefogó családoknak. A család az emberi társadalom alapsejtje, s ha a társadalmon akarok segíteni, akkor a családon kell segítenem.

Gondoskodni kellett tehát arról, hogy a nagyegységek után ismerje a szövetkezet a kisegységeket is. Az elv itt is hasonló volt, mint az előbbi eljárásban: lehető legnagyobb mértékben való függetlenítés a községi előljáróságtól. Röviden: ismerjen a szövetkezet mindenkit, ne pedig csak azokat, akiket a községi előljáróság akar megismertetni. Ez a megismerés pedig nem történhetett másképp, mint hogy a szövetkezet a megye minden egyes családjáról kivétel nélkül könnyen kezelhető és áttekinthető családkartotékot fektetett fel. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy nemcsak az ún. ínséges családokról, hanem valamennyi családról. Ugyanis nincs objektív kritériuma annak, hogy mikor illethető egy család az "ínséges" jelzővel és mikor nem. Pedig ha ilyen kritérium nincs, akkor teljesen önkényes, hogy egyiket ínségesnek minősítve segítek rajta, a másikat pedig nem találván - szintén önkényesen - alkalmasnak az ínséges jelzőre, egyszerűen kihagyom a támogatásból. A szövetkezet számára pedig objektív kritériumok kellene, mert működése csak így lehet igazságos és eredményes. A juttatásban, mint azt már a fentebbiek során mondtuk, a rászorultság és az érdekesültség kelléke a döntő. (Lehet, hogy valaki rászorul a támogatásra, de nem ér-

demli azt meg.) Kell, hogy legyen a szövetkezet kezében valami, aminek birtokában már maga is meg tudja állapítani, hogy mely családok szorulnak rá a támogatásra, s legfeljebb csak az érdekesültség kérdésében kell a községi előljáróshoz s általában a községbeliekhez fordulni. De már ez is sokkal nagyobb lépés a rendelkezésre álló anyagiak igazságos megosztása felé, mintha csak az ún. ínségesekkel kívánnék operálni, s azokkal is úgy, ahogyan azokat objektívnek egyáltalán nem nevezhető tényező a szövetkezet elé terjesztené támogatásra.

A családkartoték lényegében nem egyéb, mint a családra vonatkozó olyan adatok összessége, amelyekből tisztán látható a család társadalmi állása, szociális helyzete. Technikailag egy kettéhajtott fél-din nagyságú kemény kartonlap, melynek külső oldalán a családra vonatkozó általános adatok vannak feltüntetve (név, születési hely, idő, gyermekek száma, keresők és eltartottak száma stb.), belsejében pedig egy betétlap van, amely a családot érintő speciális adatokat tartalmazza. Az utóbbi adatok, illetőleg kérdőívek különbözők aszerint, hogy az illető család melyik társadalmi kategóriába tartozik. Összesen ötféle kategória különböztethető meg, s a kérdőívecskén aszerint vannak a kérdések felfektetve, hogy azokból az egyes kategóriák, illetőleg a kategóriához tartozó családok életviszonyai, szociális problémái tisztán kivehetők legyenek. /5/

Ezek a családkartotékok már tartalmazzák azokat az adatokat, amelyeknek birtokában a szövetkezet maga is képes lesz kiválogatni azokat a családokat, akiket elvileg támogatni kíván. A családkartotékokon feltüntetett objektív kritériumok képessé teszik erre a kiválogatásra. (Sok gyermek - nagy szegénység stb.!) Hogy a gyakorlatban ezeket az elvileg kiválogatott rászorulókat fogja-e támogatni, az attól függ, hogy érdemesek-e ezek a támogatásra. E ponton kapcsolódik be a szövetkezet munkájába a községi előljáróság. Annak a megállapításához, hogy valaki érdemes-e támogatásra, helyi ismeret, sőt ennél több: emberismeret szükséges. Csak a régóta helybenélők tudják azt megmondani, hogy kik azok, akik az állam támogatását megérdemlik. Mondani is fölösleges, hogy milyen nagy a különbség között, hogy minden tekintetben a községi előljáróságtól függ a szövetkezet támogató tevékenysége, vagy pedig csupán kisegítő a községnek ez a szerepe, és csak arra szorítkozik, hogy föltett kérdésre igennel vagy nemmel feleljen. A szubjektív szempontok bár így sem voltak 100 %-ig kiküszöbölhetők, de mindenestre a minimumra redukálódtak, s jogunk van azt hinni, hogy szereplésük nem történik az igazságosság rovására.

Természetesen voltak és vannak, akik azt a kérdést teszik fel, hogy miért szükséges azokról is felfektetni a családkartotékokat, akik nem reflektálnak a szövetkezet támogatására, nem is reflektálhatnak, és így semmi formában sem tartoznak a szövetkezet kompetenciájába. Válaszképpen elsősorban utalni lehet még egyszer az "ínséges" fogalom fentebb már említett ez ideig még hiányzó kritériumára. Sejteni lehet ugyanis, hogy ezt a kérdést azok teszik fel, akik a szövetkezet támogató akciót szeretnék az általuk ínségeseknek nevezettek kategóriájára szo-

rítani. Ettől függetlenül is azonban le kell azt szögezni, hogy a szövetkezeteknek csak abban az esetben van tiszta képe a támogatásban részesítendő menyiségéről, ha kivétel nélkül minden családot ismer. Ebben az esetben ugyanis nem marad ki senki a támogatásból "feledékenységből", vagy más oda nem való s főleg helybeli tendenciát tartalmazó szempontok érvényesülése miatt. A szövetkezet vezetői az egyes községek családkartotékainak átvizsgálásával maguk látják azonnal, hogy mely családok rendelkeznek azokkal az objektív kritériumokkal, amelyek birtokában még akkor is számolni kell a megsegítésükkel, ha esetleg ők maguk álszeméremből nem is jelentkeznének, vagy valami más szempont miatt maradnának ki a támogatásra szoruló és érdemek listájából (pl. 8-10 gyermekkel rendelkeznek). Ezen felül a tehetősebb, tehát a szövetkezet kompetenciájába nem tartozó családok ismerete azért is szükséges, mert könnyen felmerül annak a lehetősége, hogy a szövetkezet munkaközvetítést kell hogy vállaljon, ehhez pedig a munkaadók és munkavállalók ismerete egyaránt megkívántatik.

VI. A községi diagnózislapok felfektetésével, azok nyomán készült szociális program beállításával, nemkülönben a családkartotékok megtervezésével a Magyar Közigazgatástudományi Intézet vállalt munkájának első részét: a Komárom vármegyei Közjóléti Szövetkezet gyakorlati működésének előkészítését befejezte. Ez az előkészítés, mint azt már többször is említettük, az első munkaaktustól az utolsóig az Intézetben folyt le. A munka második - gyakorlati - része, ami lényegében az első részben ismertett diagnózis gyakorlati életben való ellenőrzésében, a Szövetkezet működésének helyi kiépítésében, az egyes s már jelzett akciók beállításában áll, már részben Komáromban a vármegyházán, részben pedig kint, a vármegye egyes községeiben nyert foganatosítást. Ez a gyakorlati munka van hivatva igazolni azt, hogy hasonló jellegű munkálatoknál mennyire fontos a céltudatos, objektív előkészítés, nemkülönben azt is, hogy ezek az elméleti megállapítások a gyakorlatban is megállják a helyüket. Ennek a gyakorlati munkának, valamint az elmélet és gyakorlat közötti összhang megteremtésének ismertetése azonban már túlhaladja ennek a tanulmánynak a kereteit.

JEGYZETEK

- /1/ Meg kell jegyeznünk, hogy anyagi szempontokból ezek a községek élnek a legjobb viszonyok között. Valamennyi életerős kisbirtokos egzisztenciával rendelkezik. Ez a megállapítás természetesen más viszonyokat feltűntető térképekről olvasható le.
- /2/ A szövetkezet tervbe is vette ezt az iparosáttelepítést. S ez annál is könnyebben fog menni, mert vannak községek, amelyek éppen az iparoshiányra való tekintettel határozottan kértek is iparost a község számára. Ideális volna a kisiparnak ez a területenkénti általános és egyenlő arányokon nyugvó rendezése, s aligha van kétség aziránt,

hogy a kisiparos egzisztenciák megerősödéséhez vezetne. S lehetetlen sincs benne, csak éppen egyszer arra alkalmas és illetékes szervnek hozzá kell fogni.

/3/ A fenti állítást tapasztalati megfigyelés igazolja. A Komárom megyei Közföldi Szövetkezet vezetői az íróasztal mellett eszközölt ténymegállapítás birtokában bejárták a megye minden egyes községét annak ellenőrzésére, hogy az így eszközölt szociális ténymegállapítás helyességét ellenőrizzék. Azt lehet mondani, hogy már megérkezésük előtt szinte 100 %-ig tisztában voltak minden egyes község szociális viszonyaival. S igen jellemző, hogy e megbeszéléseken azok a községek harcoltak a legjobban a szociális támogatásért, amelyek erre a legkevésbé szorultak rá. Természetesen a jó felkészültség, versenyképesség birtokában könnyebb volt ezeknek a meggyőzése, mint lett volna akkor, ha a Szövetkezet vezetői nincsenek eleve tisztában a helybeli viszonyokkal. Így azonban a támogatási sorrend tekintetében jobb belátásra lehetett bírni ezeket a községeket is. (Le azért ők sem mondtak önként semmiről!) A nagyon gyenge lábon álló községek vezetői pedig az ellenkező végletbe estek azzal a kijelentéssel, hogy az ő községükön már segíteni sem lehet. Ha az ő szemükkel nézné a közföldi szövetkezet a bajokat, akkor akár már akciónak megkezdése előtt is nyugodtan felszámolhatna.

/4/ Példaképpen közlünk egy diagnózislapot:

N E M E S Ó C S A

Helyzet: Összlakosság: 2420. Összes kereső: 986 (871 férfi - 205 nő).
Tényleges helyzet: 35 db 11 holdon felüli gazdaság van átlagban 2 lóval és 1-3 tehénnel. A 11 holdon aluli gazdaságok száma 62, átlagban 1 tehénnel. Van 196 törpebirtok (felszerelés nélkül!).
Az agrárproletár keresők száma: 246 (64 cseléd és 182 napszámos).
Középbirtok van a községben 6, összesen 1199 hold nagyságban.

Probléma: Aránylag nagy a törpebirtokosok és az agrárproletárok száma. Az előbbieket jövedelemkiegészítésre szorulnak, az utóbbiak számára pedig állandó kereseti lehetőség biztosítandó.

Megoldás: A jövedelemkiegészítést (illetőleg főleg a téli kereseti lehetőséget) háziipar beállításával kell megoldani. Célszerű ezenfelül állataktól beállítására is. (A törpebirtokosság számára nagyállat-, a nincstelen réteg számára pedig kisállat-akció.) A háziiparban a kukoricalevélfeldolgozást kell beállítani (szatyor!).

(Ez a diagnózislap a forma bemutatására szolgál, és természetesen nem egyezik a szövegben közölt kiértékelési gondolatmenettel!)

/5/ Ezek a kategóriák a következők: 1. agrárproletárok, 2. kisbirtokosok, 3. iparosok-kereskedők, 4. kultúrréteg (ügyvédek - orvosok - tisztviselők) és 5. nagyüzem tulajdonosok (gyárosok - nagybirtokosok). Természetes, hogy egész más kérdések vannak felvéve az első kategória kérdőívére, mint pl. az ötödikére.